

Latvijas Universitāte: mēs esam gatavi radīt jaunas vērtības

Latvijas Universitātes rektors prof. Mārcis Auziņš

Ne pirmo reizi Latvija stāv nopietnās krustcelēs, kad jāizdara izšķirošā izvēle, skaidri pasakot, kādu ceļu nākotnē mēs iesim. Līdzīgi kā pasakās, ja nogriezīsimies pa labi, pazaudēsim zirgu, ja pa kreisi – rīpos galvas. Ja izvēlēsimies iet taisnāko, bet grūtāko ceļu – tiksim pie bagātības!? Kā saprast, kurš ceļš ir īstais un pareizais? Kāda loma tajā tiks piešķirta atsevišķiem ceļa gājējiem – augstskolām, tai skaitā Latvijas Universitātei?

Lai gan Latvijas Universitāte Latvijā jau pašlaik neapšaubāmi ieņem vadošo vietu un ir vērā ņemams zinātnes centrs arī Baltijas mērogā, mums vēl ir daudz kur augt. Un līdzīgi kā reiz Mārtins Luters Kings, arī mēs redzam sapni –, ka pēc desmit gadiem Latvijas Universitāte būs vadošā universitāte Baltijas jūras reģionā, ka 2019. gadā, kad Latvijas Universitātei apritēs 100 gadu, tā ieņems stabilu vietu Eiropas izcilāko zinātnes un mācību centru vidū. Bet nepietiek vienkārši sapņot! Lai mūsu ieceres piepildītos dzīvē, tāpat kā par realitāti kļuvis Lutera Kinga savulaik pārdrošais redzējums par rasu vienlīdzību, mums pašiem ir jādara viss iespējamais un enerģiski jārīkojas.

Latvijas Universitāte – Latvijas attīstības garants!

Latvijas Universitāte gadu laikā kļuvusi par vienu no mūsu neatkarīgās valsts simboliem, bez kuriem Latvija nav iedomājama – līdzīgi kā Latvijas Nacionālā opera vai Latvijas Nacionālais teātris. Tomēr šo izcilo kultūras iestāžu lokā Latvijas Universitātei ir īpaša un unikāla loma. Latvijas Universitātes Satversme paredz, ka mūsu sekmīgā darbība ir garants Latvijas attīstībai. Un tā nav tikai mūsu iedoma vai vienkārši ambīcija, šādu lomu Latvijas Universitātei ir paredzējusi mūsu Saeima, šo Satversmi apstiprinot, un Valsts prezidents, to izsludinot.

Pašlaik visa pasaule un mūsu valsts piedzīvo ne vieglākos laikus – krīze ir gan valsts budžetā, gan cilvēku prātos. Tomēr viennozīmīgi tā nav tikai negatīva. Ķīniešu valodā hieroglifs, kas apzīmē vārdu *krīze*, sastāv no divām daļām – viena nozīmē briesmas, bet otra iespējas. Mediji un politiķi daudz runā tikai par briesmām un draudiem, kas jau piemeklējušas valsti vai vēl var nākt pār mūsu galvām. Bet otra daļa

– iespējas, kas visciešāk ir saistītas ar mūsu nākotni, tikušas nepelnīti aizmirstas. Tāpēc Latvijas Universitāte uzskata par savu pienākumu šodien piedāvāt savu redzējumu un risinājumu, platformu iespējām – Tēvijas izaugsmi caur zinātņi! Šo domu Latvijas Universitātes *šūpulī* ielikuši jau tās dibinātāji, 1919. gadā Latvijas Universitāte ģerbonī ierakstot – *Scientiae et Patriae* – Zinātnei un Tēvzemi. Savas pastāvēšanas 90 gadā mēs vēlamies parādīt mūsu valdībai un sabiedrībai, ka Latvijas Universitāte ir jaudīgs instruments, kas var palīdzēt pārvarēt briesmas un pavērt jaunas attīstības iespējas mūsu valstij. Diemžēl līdz šim mūsu valdība tuvredzīgi nav izmantojusi šo resursu, pat vēl vairāk – samazinājusi pētniecībai paredzētos līdzekļus, vēl vairāk apgrūtinot Latvijas Universitāte un citu Latvijas zinātņu iestāžu pilnvērtīgu darbību.

Neskatoties uz grūtībām, Latvijas Universitāte joprojām ir gatava sniegt savu ieguldījumu Latvijas attīstībā un redz daudzas iespējas, kā pilnveidoties un attīstīties, kļūstot par labāku pētniecības iestādi un spēcīgāku atbalstu valsts ekonomiskās stabilitātes atgūšanai.

Latvijas Universitāte savas nākotnes stratēģiskās attīstības pamatnostādnes (Senāts, 2008) ir ietvērusi trijos vārdos – izcilība, jaunrade un atvērtība, un tās vadmotīvs ir kļūt par zinātnes universitāti.

Izcilība vienmēr ir bijis Latvijas Universitātes mērķis, un tāds tas būs arī turpmāk. Latvijas Universitāte nemitīgi atrodas pilnveidošanās un attīstības ceļā, kas ļauj mums mainīties līdzī laika izvirzītajām prasībām. Mēs vēlamies kļūt par modernu, akadēmisku nometni, kas nodrošina vidi un infrastruktūru izciliem panākumiem pētniecībā, studijās un jaunradē. Latvijas Universitāte vadība un mācībspēki cer tuvāko desmit gadu laikā ieraudzīt mūsu *Alma mater* kā pasaules nozīmes zinātnes centru, kas nodrošina pētniecībā balstītas inovatīvas studijas plašā zinātņu spektrā, ko realizē Latvijā un pasaulē atzīti savu nozaru zinātnieki. Pašlaik vismaz trešo daļu no mūsu gada ienākumiem ir no pētniecības projektiem, kas atbilst pasaules labāko universitāšu rādītājiem. Par laimi mēs esam spējuši savai pētniecībai atrast ieinteresētus partnerus gan Latvijā, gan citur pasaulē, kas ir gatavi ieguldīt līdzekļus inovatīvā pētniecībā. Arī studējošo īpatsvars runā mums par labu – mūsu universitātē 26 procentu no visiem studējošajiem ir maģistrantūras un doktorantūras studenti.

Lepojamies, ka Latvijas Universitātes izsniegtās augstākās izglītības kvalifikācijas veicina absolventu nodarbinātību un konkurētspēju darba tirgū.

Savukārt Latvijas Universitātes paspārnē sapulcējušos studentu un darbinieku **jaunrade** ir kvalitāte, kas nodrošina ne vien mūsu zinātnisko centru prestižu, bet arī Latvijas ekonomisko uzplaukumu nākotnē. Jau tagad mūsu universitātes darbinieku intelektuālais īpašums – publikāciju skaits recenzētos starptautiskos izdevumos, monogrāfijas, kā arī patentu un ekspertu atzinumu skaits – sasniedz vidējos rādītājus pasaulē. Atbalstām arī sava un savu darbinieku intelektuālā īpašuma publiskošanu un tiesisko aizsardzību.

Latvijas Universitāte nešķiro savus studentus pēc tautības, ekonomiskā stāvokļa vai citiem kritērijiem. Mūsu universitāte ir **atvērta** Latvijai un pasaulei. Atvērta jaunām idejām un kreatīvu cilvēku vēlmei pilnveidot savas zināšanas un radīt jaunas intelektuālas vērtības. Latvijas Universitāte nodrošina, ka ikviens spējīgs Latvijas iedzīvotājs var gūt kvalitatīvu izglītību, pilnveidot savas profesionālās spējas un uzlabot nodarbinātības iespējas gan mūsu valstī, gan ārpus tās robežām. Tāpat arī sadarbojamies ar citām universitātēm Latvijā un pasaulē, radot kopīgas jaunas intelektuālas vērtības un veidojot studentu apmaiņas programmas. Vienlaikus, kā multikulturāla universitāte, kas sekmē kultūru daudzveidību, mēs neaizmirstam par savām nacionālajām vērtībām, pētot un saglabājot Latvijas kultūras mantojumu, veicinot latviešu valodas atpazīstamību pasaulē.

Graut nav būvēt, jeb kādu valsti mēs vēlamies?

Kopš 2009. gada sākuma augstākajai izglītībai paredzētais budžets ir sarucis par 48 procentiem jeb teju divas reizes. Tiek apdraudētas veselās zinātņu nozares, piemēram, inženierzinātnes, dabas un humanitārās zinātnes, kuras līdz šim pamatā tika finansētas no valsts budžeta. Kopaina ir vēl drūmāka, jo augstākā izglītība iet roku rokā ar zinātni. Bet šai jomā finansējums augstskolām ir nevis samazināts, bet vienkārši noņemts pilnībā. Vienīgā iespēja augstskolām saņemt finansējumu zinātniskajai darbībai ir projekti un granti. Diemžēl līdzīgs līdzekļu samazinājums, tāpat kā izglītību kopumā, skāris arī šo jomu.

Latvijas Universitāte saprot, ka katram šajā situācijā ir jānes sava solidāra nastas daļa, lai palīdzētu visiem kopā pārvarēt ekonomisko krīzi. Bet vai daļa, kas uzkrauta augstākajai izglītībai un zinātnei, ir adekvāta?

Domāju, ka ne. Līdzīgos ekonomiskās krīzes apstākļos astoņdesmit procentu jeb četras piektdaļas Eiropas valstu palielina finansējumu izglītībai, tādējādi cerot tuvākajā nākotnē uzlabot savu ekonomisko situāciju. Vidēji Eiropas valstīs augstākajai izglītībai tiek tērēts 1,14 procenti no IKP, kas sakrīt arī ar OECD (OECD, 2008) valstu vidējo rādītāju. Pie mums vēl pirms krīzes valdība uzskatīja, ka augstākajai izglītībai pietiek ar 0,7 procentiem. Pašlaik šis procents ir vēl mazāks. Tādējādi procentuāli tērējam divas reizes mazāk nekā vidēji Eiropā (nerēķinot to, cik budžets ir liels vai mazs). Salīdzinājumam valsts pārvaldei Latvijā procentuāli tiek atvēlēts divas reizes vairāk līdzekļu, nekā to dara citās Eiropas valstīs.

2009. gada sākumā krīzes ietekmē valsts pārvaldei tērētie līdzekļi tika samazināti aptuveni par 17%, kamēr augstākajai izglītībai par 26%. Kas notika? Jebkurš var sarēķināt pats! Augstākā izglītība atkal tika samazināta par 9% vairāk nekā valsts pārvalde. Tā procentuāli kļuva vēl mazāka, kamēr valsts pārvalde procentuāli pieauga. Tas nozīmē, ka arī jaunie budžeta grozījumi saglabā iepriekšējo negodīgo tendenci un valsts pārvalde kārtējo reizi tiek pasargāta uz pārējo rēķina, apēdot daļu izglītības finansējuma.

Vai tas ir signāls, ka valstij vairs nevajag gudrus cilvēkus, kas spētu attīstīt ekonomiku un radīt intelektuālas vērtības? Kāda būs mūsu nākotne? Protams, realizēt sev izdevīgus, bet bieži vien valstij katastrofālus plānus un projektus ir daudz vieglāk, ja tauta nedomā par intelektuālām vērtībām, bet ir aizņemta ar izdzīvošanas jautājumiem, kā samaksāt īres rēķinus un vēl atlicināt naudu dienišķajai pārtikai. Mazizglītotus un izsalkušus cilvēkus vadīt ir daudz vieglāk nekā izglītotus un pārtikušus. Bet vai tādu mēs vēlamies savas dzimtenes nākotni?

Reformas augstākajā izglītībā ir nobriedušas

Nenoliedzami pārmaiņas nepieciešamas arī augstākās izglītības struktūrā valstī kopumā. Atzīstam, ka arī šeit vēl savs ceļš ejams, kas ne vienmēr ir gluds un tīkams,

tomēr ir pamatotas cerības, ka galamērķis būs tā vērts, lai šīs grūtības pārvarētu ar sapratni un gandarījumu par paveikto.

Augstākās mācību iestādes Latvijā ir sadrumstalotas – pašlaik valstī ir 60 (IZM, 2008) augstākās izglītības iestādes, no kurām 37 ir valsts augstskolas un koledžas un 128 zinātniskās institūcijas. Salīdzinājumam varu minēt, ka Somijā, kura pēc iedzīvotāju skaita ir apmēram divas reizes lielāka par Latviju, ir tikai 46 (Turunen, 2009) augstskolas un to skaitu tuvākajos gados ir plānots samazināt līdz 33 (Turunen, 2009). Daudzas no Latvijas augstskolu studiju un darbības jomām pārklājas. To uzturēšanai nepieciešami lieli administratīvie līdzekļi (no 14 līdz 25% no augstskolas budžeta), kamēr zinātnei tiek tērēti tikai 20 līdz 35%.

Vairākums šo iestāžu ir mākslīgas prioritātes, ir pārāk liels pirmā līmeņa studējošo īpatsvars un zema starptautiskā komponente studiju un zinātniskajā darbā.

Arī ieguldījuma ziņā esam akadēmiski vāji. Uz vairāk nekā 120 tūkstošiem studentu ir tikai mazāk par 6 tūkstošiem akadēmiskā personāla (neprecīzas uzskaites dēļ ir pamatotas aizdomas, ka skaits var būt par 25% zemāks), no kuriem tikai aptuveni 40 procentiem ir doktora grāds. Tai pat laikā labās Eiropas universitātēs, kaut vai mums kaimiņos Helsinku universitātē Somijā, Heidelbergas universitātē Vācijā, Upsalas universitātē Zviedrijā vai Kārļa universitātē Čehijā, katrā ir apmēram 4 tūkstoši akadēmiskā personāla ar zinātņu doktora grādu. Latvijā kopumā pašlaik augstākajā izglītībā un zinātne strādājošo zinātņu doktoru skaits nepārsniedz 4000, bet ir 6 universitātes, nerunājot nemaz par pārējām augstskolām un zinātniskām institūcijām.

Tomēr Latvijā ir salīdzinoši liels studējošo skaits, ar kuru nu jau desmit gadus ierindojamies labāko valstu skaitā pasaulē. Tas kopumā ir labi. Diemžēl Latvija kopumā nevar lepoties ar sasniegumiem izglītības kvalitātes jomā. Jāatzīst gan, ka arī līdzekļu apjoms, ko Latvija spēj atvēlēt viena studenta apmācībai, ir zemākais visā Eiropas Savienībā (EURYDICE, 2007).

Visi šie apsvērumi skaidri apliecina, ka Latvija ir nobriedusi visaptverošai augstākās izglītības reformai, un, ja, ņemot vērā valsts budžeta iespējas, augstākās izglītības un zinātnes sektoros netiks veiktas strukturālas reformas, tuvākajos gados ir sagaidāmas būtiskas problēmas:

- samazināsies izglītības pieejamība, pakāpeniski sašaurinot piedāvāto programmu spektru, likvidējot veselas zinātņu nozares, atsakoties no augstākā līmeņa studijām;
- kritīsies izglītības kvalitāte un tās sniegšanas efektivitāte, uzturot lielu skaitu mazefektīvu un nabadzīgu institūciju;
- praktiski apstāsies zinātnisko centru darbība vairākās zinātņu nozarēs, kuru atjaunošana pēc laika būs ārkārtīgi dārga vai pat neiespējama (it sevišķi – letonikas nozarēs);
- pieaugs tā saucamā *smadzeņu aizplūšana (brain drain)*, it īpaši – tehnoloģiju, medicīnas un dabas zinātņu jomās.

Tādēļ Latvijas Universitāte piedāvā veikt strukturālās reformas, kuru mērķis ir izveidot starptautiski konkurētspējīgu, institucionāli integrētu un koncentrētu augstākās izglītības un zinātnes sektoru, kas caurskatāmā, finansiāli un akadēmiski efektīvā veidā nodrošina Latvijas tautsaimniecības vajadzībām atbilstošus rezultātus.

Šāda reforma palīdzētu panākt valsts finansētās augstākās izglītības un zinātniskās darbības ciešu sasaisti ar tautsaimniecības vajadzībām. Reizē arī izbeigtos daudzo studiju programmu dublēšanās, kad vairākas valsts apmaksātas augstskolas piedāvā vienu un to pašu programmu, tikai dažādās kvalitātēs. Samazinātos arī administrācijas izdevumi, un palielinātos individuālā atbildība par administratīviem lēmumiem.

Tādējādi Latvijas Universitāte redz sevi nākotnē ne vien kā veiksmīgu un jaunas vērtības veidojošu zinātnes centru, bet arī kā ceļazīmi veiksmīgai Latvijas ekonomisko problēmu risināšanai. Jo mūsu īstās vērtības, ar ko mēs esam interesanti un vajadzīgi pasaulei, ir mūsu zināšanas. Mūsu jaunieši – tagadējie studenti – ir kā bultas, ko mēs varam izšaut uz mērķi. Jo labāk tās būs sagatavotas lidojumam un jo drošāku roku mēs to darīsim, jo lielākas cerības, ka tās sasniegs savu mērķi – mūsu valsts uzplaukumu un katra iedzīvotāja labklājību. Un cerams, ka ceļavējš mūsu nākotnei būs labvēlīgs un nenovirzīs mūs no mērķa.

Domāju, ka Latvijas Universitāte, līdzīgi kā Ničes pārcilvēks, kurš ilgstoši un pacietīgi uz saviem pleciem stiepis vecās vērtības, šobrīd ir gatavs sapurināt plecus, lai atbrīvotos no nevajadzīgā sloga, un stāv jauno radīšanas priekšā. Mēs esam gatavi

piedāvāt savai tautai tādas vērtības, kas mums ļaus kļūt labākiem, gudrākiem un bagātākiem. Cerams, arī laimīgākiem.

Atsauces:

1. EURYDICE. (2007). *Key Data on Higher Education in Europe*. Bruxelles, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
2. IZM. (2008). *Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija - 2008.gada pārskats*. Ielādēts 2009. gada 20. Jūlijs no Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija: <http://izm.izm.gov.lv/registri-statistika/statistika-augstaka/3290.html>
3. OECD. (2008). *Education at a Glance 2008*. Paris: OECD.
4. Senāts, L. U. (2008. gada 01. 12). Latvijas Universitātes stratēģijas pamatnostādnes . Rīga: Latvijas Universitāte.
5. Turunen, I. (2009, May 14). *"University Reform in Finland"*. Retrieved July 20, 2009, from BSUA (Baltic Sea region University administrator seminar) presentations: <http://www.lu.lv/eng/bsua/presentations.html>